

УДК 351.853

В. Д. ХОЛОДОК

ФАКТОРИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ

Розкрито здобутки та недоліки роботи з охорони пам'яток у незалежній Україні, а також основні чинники, які визначають ефективність механізмів управління у сфері охорони культурної спадщини. З'ясовано проблеми створення владно-управлінських і фінансово-господарських передумов для збереження й використання замків, палацово-паркових комплексів.

The article describes achievements and shortcomings in protecting monuments and sites in the independent Ukraine and summarizes key indicators of efficient administrative machinery in protecting cultural heritage. The writer analyzes administrative, financial, and economic background to preserve and use ancient castles, palaces and parks.

Ключові слова: державне управління, палацово-паркові комплекси, охорона культурної спадщини.

Неналагодженість системної роботи щодо збереження національної культурної спадщини та управління нею потребує наукового супроводу, що передбачає вирішення проблем суперечності між необхідністю державного управління і невідпрацьованістю механізмів управління. Отже, поряд з проблемою використання, консервації, реставрації, музеєфікації, належного збереження та раціонального використання палацово-паркових комплексів, фінансування (залучення недержавних інвестицій), неврегульованим залишається питання права власності на деякі об'єкти, відсутній механізм взаємодії державних і недержавних структур у здійсненні необхідних пам'яткоохоронних заходів.

Проведення державної політики щодо збереження, упорядкування, належного використання палацово-паркових комплексів передбачає здійснення науково-теоретичного обґрунтування організаційно-правових засад державного управління розвитком і модернізацією історичних комплексів, дає можливість з'ясувати причини виникнення проблем та окреслити оптимальні шляхи і технології їх розв'язання. Про важливість проблеми вивчення і збереження культурної спадщини різних регіонів України свідчить також чинне пам'яткоохоронне законодавство держави.

Останнім часом посилюється увага вчених і фахівців до вивчення проблеми охорони культурної спадщини і механізмів управління даною галуззю. Проблеми дослідження і збереження і пам'яток історії та культури в Україні вивчали В. Горбик, Г. Денисенко, О. Береговський, Ю. Мазурик, Б. Строць, Г. Мельниченко, М. Ягодинська, В. Терновський, П. Арсенич, С. Воронов, С. Моссоковська,

Ю. Стріленко, Н. Поляцкова, І. Абрамова. Становлення, розвиток та вдосконалення законодавства про охорону культурної спадщини досліджували Т. Курило, С. Шостак, І. Бондаренко, А. Мартиненко, В. Парацій, Г. Тимофієнко, С. Іванов, Л. Томілович, Т. Бобровський, Р. Гуцуляк, С. Скляр, Т. Каткова. Актуальні проблеми державного управління сферою охорони культурної спадщини визначили О. Малишева, С. Симоненко, М. Стріха, А. Погорелова та ін. Однак у вітчизняній науковій літературі з означеного проблемного кола питання державного управління розвитком палацово-паркових комплексів не розглядалося.

Мета статті полягає у визначенні чинників, які актуалізують політику держави і заходи громадськості та наукових інституцій у галузі збереження культурної спадщини в Україні, а також у з'ясуванні основних напрямів та особливостей досліджень пам'яток у наукових і державних пам'яткоохоронних установах.

В останні роки відбувається усвідомлення владою і громадськістю історико-архітектурної цінності палацово-паркових комплексів. На сучасному етапі розбудови незалежної України, у процесі повільного та все ж неухильного відродження самобутності українського народу – надзвичайної актуальності набуває потреба відродження та ретельного збереження архітектурних пам'яток нації як зведеного власноруч її життєвого середовища, збереженого впродовж століть комплексу історичних символів. Особливо важливим на шляху до становлення європейської нації із розвиненою культурою є збереження замків, палацово-паркових комплексів, храмів як духовної першооснови українського суспільства. Проголошена проблема захисту втіленої в архітектурі духовної спадщини українства жодним чином не є абстрактною думкою, мистецькою забаганкою чи даниною надуманій моді – будучи натомість продиктованою епохою необхідністю. Так, у період посилення глобалізаційних процесів у світі роль втіленої у величних спорудах духовно-культурної спадщини націй різко зростає: монументальні творіння не лише стають свідченням колишньої чи сучасної величі народів, їх загальновідомою у світі “візитівкою”, але й – зі збільшенням інформаційного навантаження при усуненні кордонів – одним із важливих маркерів національної ідентичності, що легітиміє посідання нацією власної землі. Саме тому архітектурні пам'ятки нації мають для неї стрижневе значення. Споруди минулих часів, що збереглися, хоч би якими вічними вони здавалися нашим сучасникам, піддаються об'єктивному законові старіння, зазнаючи руйнівної дії багатьох чинників. Головним з них є не тільки час, але й агресивний вплив навколишнього середовища, соціальні зміни в суспільстві, що впливають на ставлення до архітектурної спадщини, порушення пам'яткоохоронного законодавства тощо [7–9].

Закон України “Про охорону культурної спадщини” (8 червня 2000 р.) регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини в суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і прийдешнього поколінь [1]. Наступним законом від 16 грудня 2004 р. були внесені зміни до Закону України “Про охорону культурної спадщини”.

Державне управління у сфері охорони культурної спадщини покладається на Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені органи охорони культурної

спадщини. Закон України “Про охорону культурної спадщини” є дуже важливим, адже вся пам’яткоохоронна робота побудована на його основі [1]. Тобто впродовж тривалого часу справа збереження пам’яток архітектури в Україні часто залежала від політичної кон’юнктури і сваволі окремих посадових осіб. Цей же Закон означає винесення та включення цієї проблеми в сучасне суспільно-економічне життя. 1 лютого 2005 р. Президент України В. Ющенко затвердив Закон України “Про тимчасову заборону приватизації пам’яток культурної спадщини” [2]. За ним заборонено приватизацію пам’яток культурної спадщини до затвердження Верховною Радою України переліку пам’яток культурної спадщини, які не підлягають приватизації. Цей Закон є юридично вмотивованим, адже дійсно для нашої держави необхідно вирішити, що є національним надбанням, а що можна передати і в опіку приватним рукам. Якщо бізнесмен приватизував замок, то він повинен скласти документацію і почати реставрацію. Якщо власник нічого не робить, то через суд замок підлягає конфіскації. Адже це є державні пам’ятки. У нашій державі передбачається широкий спектр діяльності щодо збереження її культурних цінностей. Багатий міжнародний досвід щодо збереження історичної спадщини має позитивно вплинути на процес національного духовного відродження в Україні, а він, у свою чергу, надасть новий імпульс розвитку і збагаченню міжнародно-правової пам’яткоохоронної справи [4; 5].

Отже, щоб змінити на краще становище в галузі охорони, використання і реставрації пам’яток у нашому суспільстві потрібні нові методологічні підходи, відмова від ідеологічного диктату, що має знайти місце в кардинально оновленому законодавстві, яке зараз широко здійснюється в напрямку створення правової держави. Вироблення на їх основі нових ефективних державно-правових структур у галузі збереження культурних цінностей, використовуючи історичний досвід як позитивний, так і негативний є завданням актуальним і невідкладним.

Розглянувши історико-архітектурну цінність палацово-паркових комплексів, особливості їх композицій і планування, технічний стан споруд, а також методи реставрації пам’яток архітектури, звернімося до одного з найважливіших показників їх збереження – сучасного використання. Проблема реставрації і включення пам’яток у сучасне життя залишається невирішеною [8].

Вирішення злободених питань, пов’язаних із національним історико-культурним надбанням, не повинно залежати від розв’язання економічних, політичних чи якихось інших проблем суспільного розвитку. Справа в тому, що втрата будь-якої пам’ятки є непоправною трагедією, бо це означає втрату частини нашої історії, культури. Час вимагає кардинальних змін правового забезпечення, збереження та використання історико-культурної спадщини, створення оптимальної системи органів охорони пам’яток і запровадження сучасних інформаційних технологій у їх роботі, пошуків ефективних шляхів фінансового та матеріально-технічного забезпечення, здійснення пам’яткоохоронних заходів, відновлення поважного місця й ролі громадськості в конкретній праці щодо збереження національних культурних надбань [10].

Таким чином, при виробленні і прийнятті владно-управлінських рішень щодо управління палацово-парковими комплексами слід керуватися такими базовими

принципами, як прозорість прийняття владних управлінських рішень, відповідність суспільним потребам і забезпечення доступу громади до надбань людства, забезпечення принципів просторової гармонії, практична реалізація співпраці “влада – громадськість – бізнес – сукупний інтелект громади”, комплексне використання і диверсифікація джерел фінансування, дотримання принципів Європейської просторової і культурної інтеграції [6; 10].

У сучасних умовах роль державного регулювання об’єктивно залишається значною. Незалежній Україні потрібні сильна державна влада та результативна й ефективна система державного управління. Орієнтація на такий результат передбачає використання певних механізмів державного регулювання. Аналіз процесів, які проходили протягом останніх років у галузі культури, дає можливість окреслити коло найбільш актуальних проблем і питань, а також визначити шляхи підтримки позитивних тенденцій і подолання кризових явищ [8]. Виходячи з цього, слід зазначити, що основними факторами актуалізації державного управління розвитком палацово-парковими комплексами є такі: адміністративно-правові, науково-методичні, інституційно-контрольні, архітектурно-реставраційні, культурно-просвітницькі, фінансово-економічні.

Адміністративно-правові фактори – вдосконалення нормативно-правової бази як у сфері збереження пам’яток культури, так і у сфері державно-приватного партнерства задля їх використання, що передбачає такі кроки: 1. Розробка пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства та регіональних нормативних актів у питаннях охорони культурної спадщини, запровадження меценатського підходу до розбудови палацово-паркових комплексів. 2. Розробка нормативно-правових актів, що регламентують проведення експертизи цінності пам’яток, процедуру приватизації, концесії, оренди та страхування об’єктів культурної спадщини, типового договору концесії пам’яток. 3. Завершення інвентаризації і паспортизації замків, палацово-паркових комплексів, підготовка та оприлюднення переліку пам’яток, які пропонуються для передачі в концесію. 4. Розробка пропозицій проектів рішень і цільових програм щодо збереження і використання палацово-паркових комплексів (руїн, залишків) для органів місцевого самоврядування міського (сільського, селищного), районного і обласного рівнів.

Інституційно-контрольні фактори – створення потужного органу для поєднання функцій реєстру, обліку, координації та моніторингу діяльності у сфері збереження і використання палацово-паркових комплексів, вироблення системи ефективних показників та індикаторів для моніторингу. Першочергові кроки такі: 1. Розробка ефективних інституційно-організаційних форм використання замків і палацово-паркових комплексів у сфері туризму і рекреації із залученням кращого зарубіжного і вітчизняного досвіду. 2. Удосконалення форм і способів державного і громадського контролю. 3. Визначення показників та індикаторів результатів господарювання в палацових комплексах та видів відповідальності за недотримання встановлених норм і правил.

Науково-методичні фактори – вдосконалення, розширення та підтримка археологічних та історико-культурних досліджень і розробок, а також освітніх та

просвітницьких програм і заходів. Зміцнення людських і матеріально-технічних ресурсів щодо висококваліфікованої розробки проектів і робіт по консервації, реставрації, ремонту, пристосуванню та облаштуванню пам'яток культурної спадщини. Першочергові кроки такі: 1. Активне сприяння проведенню широкомасштабних наукових і археологічних досліджень палацово-паркових комплексів (руїн і залишків замків). 2. Удосконалення освітніх програм.

Архітектурно-реставраційні фактори – запровадження системних підходів щодо просторового та архітектурно-будівельного планування, розбудови інфраструктури та інженерного забезпечення, пристосування і використання замків і палацово-паркових комплексів (з дотриманням не лише вітчизняного законодавства, а й принципів європейської просторової і культурної інтеграції). Першочергові кроки такі: 1. Уключення проектів розвитку палацово-паркових комплексів (руїн і залишків) до операційних програм стратегій місцевого і регіонального розвитку. 2. Ініціювання ефективних форм співпраці органів влади, бізнесу і громадськості, запровадження постійного діалогу “влада – громадськість – бізнес”. 3. Регулювання міжгалузевих інфраструктурних проектів з урахуванням потреб палацово-паркової інфраструктури.

Культурно-просвітницькі фактори – вдосконалення та піднесення на якісно новий рівень промоції палацово-паркових комплексів як головних об'єктів туристичної галузі (у т.ч. на міжнародному рівні). Акцент на створення та просування нових туристичних анімацій на базі замкових комплексів. Підтримка розроблення й упорядкування історико-культурних і туристично-промоційних видань (у т.ч. в електронних версіях та на ВЕБ-порталах). Першочергові кроки такі: 1. Урізноманітнення і розширення форм і методів інформаційно-роз'яснювальної роботи та популяризації палацово-паркових комплексів серед населення України та за кордоном. 2. Розробка цільових регіональних програм з удосконалення професійної діяльності екскурсоводів, регулювання туристичних потоків, маркування.

Фінансово-економічні фактори – запровадження комплексних підходів при реалізації як проектів за рахунок бюджетного чи донорського фінансування так і проектів державно-приватного партнерства (з обов'язковим урахуванням незалежних науково-історичних та археологічних і архітектурно-будівельних експертних висновків). Першочергові кроки такі: 1. Підготовка передпроектних досліджень і пропозицій, призначених для ініціювання комерційних проектів і пооб'єктний аналіз їх узгодженості. 2. Розробка і впровадження ефективних механізмів диверсифікації джерел фінансування (бюджети всіх рівнів, донорські фонди міжнародної технічної допомоги, приватний капітал та інвестиції, благодійництво і меценатство).

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що пам'яткоохоронна робота є невід'ємною частиною і важливим явищем вітчизняної історії, процесу збереження культурної спадщини українського народу. Ця діяльність стала проявом наростаючих процесів національного відродження. У сучасній Україні є потреба у створенні цілісної системи збереження, взаємопов'язаних дій, зорієнтованих на розробку та впровадження адміністративно-правових, науково-методичних, архітектурно-реставраційних, культурно-просвітницьких та фінансово-економічних

заходів, спрямованих на збереження, використання та популяризацію пам'яток культурної спадщини. Потребує також подальшого наукового обґрунтування державна правова база щодо охорони та збереження історико-культурної спадщини відповідно до викликів сучасності.

Література:

1. Закон України “Про охорону культурної спадщини”. – К., 2000. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Закон України “Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини”. – К., 2005. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Закон України “Про охорону археологічної спадщини” // ВВР України. – 2004. – № 26. – С. 361.
4. *Акуленко В. І.* Охорона пам'яток культури в Україні (1917 – 1990) / В. І. Акуленко. – К. : Вища шк., 1991. – 274 с.
5. *Горбик В. О.* Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 143–151.
6. *Гордич В.* Крута хата для магната: Чи врятують українські замки вітчизняні бізнесмени / В. Гордич // Сім днів Рівненський тижневик (Рівненська міська рада). – 2005. – № 48. – С. 9. – 2 груд.
7. Концепція Державної програми збереження та використання замків на 2006 – 2011 роки. – К., 2005. – № 182-р. – 8 червня.
8. *Лесик О. В.* Замки та монастирі України / О. В. Лесик. – Львів : Світ, 1993. – 176 с.
9. *Мацюк О.* Фортеці й замки України / О. Мацюк // Пам'ятки України. – 1991. – № 2. – С. 56–60.
10. *Пламенецька О.* Фортеці й замки в Україні / О. Пламенецька, В. Вечерський // Пам'ятки України. – 1996. – № 2. – С. 13–25.

Надійшла до редколегії 01.04.2010 р.